ePublishing
ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ
NATIONAL DOCUMENTATION CENTRE

Μακεδονικά

Τόμ. 24, Αρ. 1 (1984)

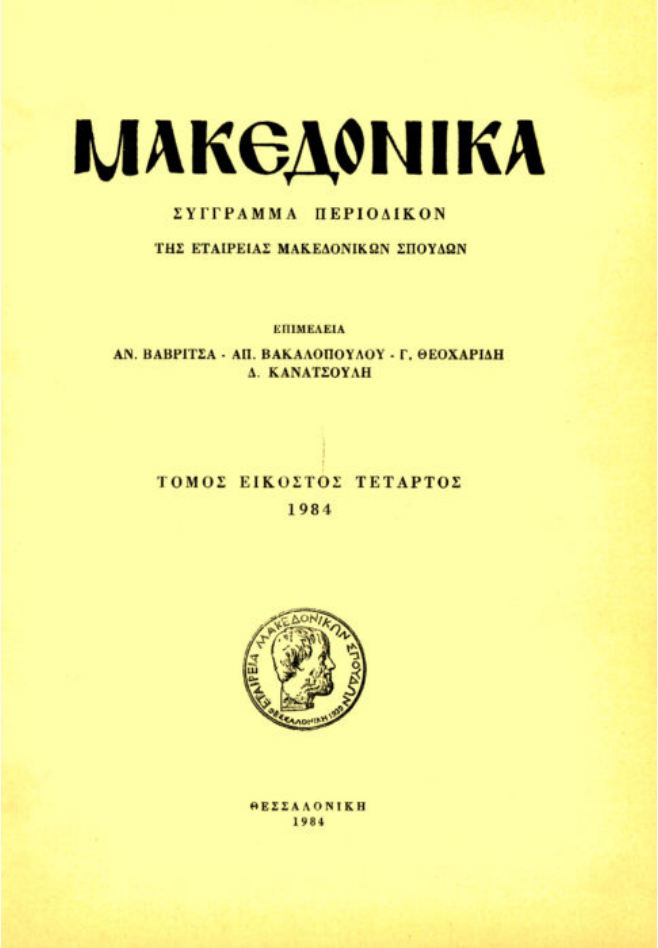
ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΑ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

ΑΝ. ΒΑΒΡΙΤΣΑ - ΑΠ. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ - Γ. ΘΕΟΧΑΡΙΔΗ
Δ. ΚΑΝΑΤΣΟΥΛΗ

ΤΟΜΟΣ ΕΙΚΟΣΤΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ
1984

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
1984

Ετυμολογικά της περιοχής Πιερίας

Ευανθία Δούγα-Παπαδοπούλου

doi: 10.12681/makedonika.270

Copyright © 2014, Ευανθία Δούγα-Παπαδοπούλου

Άδεια χρήσης Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0.

Βιβλιογραφική αναφορά:

Δούγα-Παπαδοπούλου Ε. (1984). Ετυμολογικά της περιοχής Πιερίας. *Μακεδονικά*, *24*(1), 217–233. https://doi.org/10.12681/makedonika.270

https://epublishing.ekt.gr | **e-Εκδότης:** EKT | **Πρόσβαση:** 12/10/2024 05:35:20

ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΚΑ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΠΙΕΡΙΑΣ

Στὴν ἐργασία ποὺ ἀκολουθεῖ γίνεται προσπάθεια νὰ ἐτυμολογηθοῦν μιὰ σειρὰ ἀπὸ διαλεκτικές λέξεις ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὰ χωριὰ Ρητίνη, Ἐλατοχώρι, Μοσχοπόταμο, Μηλιά, Ἔλαφο, Κολινδρό καὶ Λιτόχωρο τῆς περιοχῆς Πιερίας. Ἡ συλλογή τῶν λέξεων αὐτῶν, ποὺ ἔγινε τὸν Αὔγουστο τοῦ 1981, ἀποτελεῖ μέρος τῆς εὐρύτερης συλλογῆς τοῦ ἰδιωματικοῦ γλωσσικοῦ ὑλικοῦ τῶν παραπάνω χωριῶν καὶ πραγματοποιήθηκε στὰ πλαίσια τῶν γλωσσοσυλλεκτικῶν ἀποστολῶν ποὺ ὀργανώνει κάθε καλοκαίρι τὸ Γλωσσολογικό Τμῆμα τῆς Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν σὲ χωριὰ τοῦ μακεδονικοῦ χώρου, μὲ σκοπό τὴ συγκέντρωση καὶ μελέτη τοῦ ἰδιωματικοῦ γλωσσικοῦ πλούτου τῆς Μακεδονίας.

Οἱ λέξεις αὐτὲς εἶναι:

βαλάρ', τό:

Στὸν Κολινδρὸ ἡ λέξη σημαίνει ἕνα εἶδος ἄγριου χόρτου[1]. Ἡ λέξη πρέπει νὰ συνδεθεῖ μὲ τὴ μεταγενέστερη λέξη *βάλαρις, ἡ,* καὶ *βάλλαρις, ἡ,* ποὺ σημαίνει: «1) βρύον θαλάσσιον (Ps. Dsc. 4, 98), 2) βοτάνη τρίφυλλος (Hsch.), καὶ 3) (*βάλλ-*)=λυχνὶς στεφανωματική (Ps. Dsc. 3, 100)»[2].

Τὸ Ἱστορικὸ Λεξικὸ δὲν ἔχει καταχωρήσει τὴ λέξη, πράγμα ποὺ σημαίνει ὅτι οἱ ντόπιοι συλλέκτες, ἀλλὰ καὶ οἱ συνεργάτες τοῦ Λεξικοῦ, δὲν τὴν ἔχουν ἐπισημάνει σὲ κάποια περιοχή τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου, χωρίς βέβαια ν' ἀποκλείεται ἡ λέξη νὰ ὑπάρχει καὶ σ' ἄλλες περιοχές, καὶ ἰδιαίτερα τοῦ μακεδονικοῦ χώρου, ποὺ δὲν ἔχουν ἀκόμα ἐρευνηθεῖ[3].

bουbουτίζου:

Το ρῆμα στὴ Ρητίνη καὶ Μηλιὰ χρησιμοποιεῖται σὰν ἀμετάβατο καὶ ἡ σημασία του συνδέεται μὲ τὸ ψωμὶ ἢ τὸ χῶμα ποὺ ποτίζεται σιγὰ σιγά, ὥστε

---

1. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογή.

2. Βλ. Liddell-Scott-Jones, A Greek-English Lexicon, Oxford 1969, στὸ λῆμμα *βάλαρις, ἡ.*

3. Γιὰ τὴν ἑλλιπὴ γλωσσικὴ ἔρευνα τοῦ Βορειοελλαδικοῦ χώρου γενικὰ βλ. Δ. Βαγιακάκου, Τὸ γλωσσικὸν ὑλικὸν ἐκ τῆς Μακεδονίας καὶ Θράκης, Α' Συμπόσιο Γλωσσολογίας τοῦ Βορειοελλαδικοῦ χώρου, Ἵδρυμα Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἵμου (Θεσσαλονίκη 1976), Θεσσαλονίκη 1977, σ. 102.

νὰ ρουφήξει βαθιὰ τὸ γάλα ἢ τὸ νερὸ καὶ νὰ μαλακώσει: *«ἄφκι του λίγου ἀκόμα τοὺ ψουμὶ νὰ bουbουτίσ' καλά»*, *«bουbότ'σιν καλὰ τοὺ χουρᾶφ'»*[1].

Τὸ ρῆμα πρέπει ν' ἀναχθεῖ στὸ ἀρχαῖο *ὑποποτίζω* = δίνω σὲ κάποιον νὰ πιεῖ λίγο[2]. Γιὰ τὴ σημερινὴ ἀμετάβατη μόνο χρήση τοῦ ρήματος στὸ ἰδίωμα δὲν ὑπάρχει πρόβλημα, ἐπειδὴ ἀνάλογη χρήση ἔχουμε σὲ πολλὰ ἄλλα ρήματα[3]. Ἐξάλλου ἔχουμε καὶ τὴν ἀνάλογη χρήση τοῦ ἁπλοῦ ρήματος τῆς κοινῆς *ποτίζω* μὲ μεταβατικὴ καὶ ἀμετάβατη συγχρόνως σημασία, δηλ. *«ποτίζω τὸ χωράφι»* καὶ *«ὁ τοῖχος πότισε ἄσχημα»*.

Ἀπὸ ἄποψη φωνητικὴ δὲν ἔχουμε ἐπίσης δυσκολία, ἐπειδὴ ἡ διαδικασία τῆς μετάπτωσης τοῦ ἀρχαίου ρήματος *ὑποποτίζω* στὸ διαλεκτικὸ *bουbουτίζου* εἶναι ἐπίσης ἁπλή, δηλ. *ὑποποτίζω*〉**ποποτίζω* μὲ ἀφαίρεση του *υ* τῆς πρόθεσης *ὑπὸ*[4]〉**bobοτίζω* μὲ ἠχηροποίηση τοῦ ἀρχικοῦ *π*〉*b*[5], πιθανὸν ἀπὸ συνεκφορά, τοῦ ἑπόμενου *π*〉*b* ἀπὸ ἀφομοίωση πρὸς τὸ προηγούμενο, καὶ μὲ στένωση τοῦ ἄτονου *ο*〉*ου* ποὺ εἶναι φαινόμενο καθολικὸ στὰ βόρεια ἰδιώματα.

δῆάρ'γους, ὁ:

Ἡ λέξη στὴ Ρητίνη σημαίνει: ἀκαλλιέργητο μέρος ἀνάμεσα σὲ πλαγερὰ χωράφια μὲ σκοπὸ νὰ συγκρατεῖ τὸ χῶμα καὶ συγχρόνως ν' ἀποτελεῖ σύνορο ἀλλὰ καὶ διάβαση ἀνάμεσα σ' αὐτά[6]. Στὴ Μηλιὰ σημαίνει περίπου τὸ ἴδιο, δηλ. ἀκαλλιέργητη λουρίδα γῆς στὴ μέση ἢ στὴν ἄκρη τοῦ χωραφιοῦ[7].

Ἡ λέξη, φωνητικὰ καὶ σημασιολογικά, θὰ πρέπει νὰ συνδεθεῖ μὲ τὸ διαλεκτικὸ *δῆάρυγους, ὁ*, ἀπὸ τὸν Γέρμα Καστοριᾶς, ποὺ σημαίνει: «ἡ γραμμὴ ποὺ χωρίζει δύο κτήματα, ἀγροὺς κ.λ.»[8].

Ὁ συλλογέας μὲ κάποια ἐπιφύλαξη μᾶς δίνει, σωστὰ κατὰ τὴ γνώμη μου, τὴν ἐτυμολογία τῆς λέξης ποὺ τὴν ἀνάγει στὸ **διάγυρος*.

Ἡ φωνητικὴ ἐξέλιξη στὰ δύο χωριὰ εἶναι ἁπλή, δηλ. **διάγυρος*〉**διάρυγος* μὲ ἀντιμετάθεση τῶν *γ-ρ*〉*ρ-γ*, 〉 **δῆάρ'γους*, μὲ ἀποβολὴ τοῦ ἄτονου

1. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογή.

2. Βλ. Liddell-Scott-Jones, A Greek-English Lexicon, στὸ λῆμμα *ὑποποτίζω*.

3. Βλ. Μ. Φιλήντα, Γραμματικὴ τῆς ρωμαΐικης γλώσσας, Ἀθήνα 1907, σ. 280-281, μὲ ἀρκετὰ ἀνάλογα παραδείγματα.

4. Ἡ ἀφαίρεση τοῦ ἀρχικοῦ *υ* τῆς πρόθεσης ὑπὸ ἔχει ἀρκετὰ μεγάλη ἔκταση τόσο στὴν κοινὴ ὅσο καὶ στὰ ἰδιώματα (βλ. πιὸ κάτω, σ. 225, σημ. 4).

5. Βλ. Φ. Κουκουλέ, Περὶ ἀναπτύξεως ἐρρίνου ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἑλληνικῇ, «Ἀθηνᾶ» ΜΘ' (Ἀθῆναι 1939) 122 κ.ἑ.

6. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογή.

7. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογή.

8. Βλ. Χρ. Γεωργίου, Τὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα Γέρμα Καστοριᾶς, Θεσσαλονίκη 1962, στὸ ἴδιο λῆμμα.

υ καὶ στένωση τοῦ ἄτονου *ο>ου* τῆς κατάληξης, κανονικὴ στὰ βόρεια ἰδιώματα.

Γιὰ τὴ σημασία τῆς λέξης πρβ. καὶ τὸ μεσαιωνικὸ ρῆμα *διαγυρίζω*= κάνω τὸ γύρο· διασχίζω[1].

καλόψουμου, τὸ - καλουψώματα, τά:

Στὸ Ἐλατοχώρι καὶ Ρητίνη ἡ λέξη συναντιέται συνήθως στὸν πληθυντικὸ καὶ σημαίνει τὰ εἰδικὰ ψωμιὰ γιὰ τὰ σκυλιά, καμωμένα κυρίως μὲ πίτουρο καὶ ἀλεύρι κατώτερης ποιότητας, ποὺ εἶναι ξεροψημένα καὶ γι' αὐτὸ πολὺ σκληρά: *«ἔβγαλιν ἕναν φοῦρνου καλουψώματα»*[2].

Ἡ λέξη πρέπει νὰ εἶναι σύνθετη μὲ πρῶτο συνθετικὸ τὸ ἐπίθετο **κάλοψος* (καλὸς+ἕψω)[3] καὶ δεύτερο τὴ λέξη *ψωμί*. Γιὰ νὰ φτάσει στὴ σημερινὴ μορφή της θὰ πρέπει νὰ ἀκολούθησε τὴν ἑξῆς φωνητικὴ διαδικασία: **καλοψώψωμο* στὸν ἑνικὸ*>καλόψωμο*[4], μὲ ἀνομοιωτικὴ ἀποβολὴ τῆς συλλαβῆς *ψο* (ἁπλολογία[5])*>καλόψουμου*, μὲ στένωση τῶν ἄτονων *ω>ου* καὶ *ο>ου*.

Γιὰ τὴ δημιουργία τοῦ πληθυντικοῦ τύπου *καλουψώματα* ἀντὶ *καλόψουμα, τά*, μπορεῖ νὰ ἐπέδρασαν κι ἄλλοι τύποι διαλεκτικοί, ὅπως τά: *γαλόψουμου, τὸ - γαλουψώματα, τά*[6], καὶ ἐπίσης τὸ *κρασόψουμα* ἀπὸ τὸ Λιτόχωρο[7], τὸ *λαγόψωμα* ἀπὸ τὴν Ἤπειρο[8] κ.λ. Σ' αὐτὰ μποροῦμε νὰ προσθέσουμε καὶ τὸ βουλγάρικο διαλεκτικὸ *purtoksuma* ποὺ φαίνεται ὅτι προῆλθε ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸ *πρωτόψωμα, τό*[9].

Κατάλοιπα τοῦ ἐπιθέτου **κάλοψος* εἶναι τὰ διαλεκτικὰ *κάλουψα, τά:* τὰ βραστερὰ ὄσπρια, ἀπὸ τὴν Ἤπειρο[10], καθὼς καὶ οἱ ἐπιθετικοὶ τύποι *καλό-*

---

1. Βλ. Ε. Κριαρᾶ, Λεξικὸ τῆς μεσαιωνικῆς ἑλληνικῆς δημώδους γραμματείας 1100-1664, τ. Ε', Θεσσαλονίκη 1977, στὸ λῆμμα *διαγυρίζω*.

2. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογή.

3. Βλ. N. Andriotis, Lexicon der Archaismen in neugrichischen Dialekten, Wien 1974, στὸ ἴδιο λῆμμα.

4. Σύμφωνα καὶ μὲ ἄλλα παρόμοια σύνθετα ποὺ ἔχουν στὸ δεύτερο συνθετικὸ τὴ λέξη ψωμί, ὅπως τὸ κοινὸ *χριστόψωμο*, τὸ διαλεκτικὸ *γαλόψουμου* κ.λ.

5. Βλ. Γ. Χατζιδάκι, Μεσαιωνικὰ καὶ Νέα Ἑλληνικά, τ. Α', Ἀθῆναι 1905, σ. 32 κ.ἑ., ὅπου παραθέτει ἀρκετὰ παραδείγματα, ὅπως *καταταχτερός>καταχτερός, ἀλληλοβοήθεια> ἀλληβόθεια* κ.λ. Ἐπίσης βλ. Μ. Φιλήντα, Γλωσσογνωσία καὶ γλωσσογραφία ἑλληνική, τ. Α', Ἀθῆναι 1924, σ. 72 κ.ἑ., μὲ πολλὰ ἐπίσης ὅμοια παραδείγματα.

6. Βλ. Ε. Μπόγκα, Τὰ γλωσσικὰ ἰδιώματα τῆς Ἠπείρου, τ. Α', Ἰωάννινα 1964, στὸ ἴδιο λῆμμα.

7. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογή.

8. Βλ. Μπόγκα, ὅ.π., τ. Β', Ἰωάννινα 1966, σ. 32, στὸ λῆμμα *λαγόψωμα, τό*.

9. Βλ. Chr. Tzitzilis, Greek loan-words in bulgarian dialects, «Linguistique Balkanique» XXVI (Sofia 1983) 64.

10. Βλ. Μπόγκα, ὅ.π., τ. Α', στὸ ἴδιο λῆμμα.

ψιν, τό, καλέψιν, καλέψ' «τὸ εὐκόλως ψηνόμενον, καλόβραστον» ἀπὸ τὸν Πόντο, μὲ πληθυντικὸ *καλόψᾶ* καὶ *καλέψᾶ*[1].

καματιριά, ἡ:

Στὸν Κολινδρὸ ἡ λέξη ἔχει τὶς ἑξῆς δυὸ ἔννοιες: 1) ἡ καπνιά, καὶ 2) ὁ ἱστὸς τῆς ἀράχνης[2], καὶ πρέπει νὰ συνδεθεῖ μὲ τὸ θηλυκὸ τοῦ μεταγενέστερου ἐπιθέτου *καυματηρὸς*>*καματηρὸς* ποὺ σημαίνει: ὁ πολὺ θερμός, ὁ πολὺ ζεστός[3]. Ἡ λέξη πρέπει νὰ εἶναι ἀποτέλεσμα οὐσιαστικοποίησης, μετὰ ἀπὸ παράλειψη ἑνὸς ἀνάλογου οὐσιαστικοῦ.

Ἡ κατάληξη *-ιὰ* τοῦ θηλυκοῦ συνηθίζεται στὸ ἰδίωμα γιὰ τὰ θηλυκὰ τῶν ἐπιθέτων σὲ *-ός*, ὅπως: *γερὸς*>*γιρὸς-γιριά, χαζὸς-χαζιὰ*>*χαξά, gαβὸς-gαβιά, βαριτὸς-βαριτιὰ* κ.λ.[4]

Ἀνάλογη σημασιολογικὴ ἐξέλιξη μὲ τὸ *καματιριὰ* ἔχουμε καὶ στὸ ποντιακὸ *μανέα, ἡ*, ποὺ σημαίνει: «1) Ἡ αἰθάλη τῶν καπνοδόχων καὶ τῶν μαγειρικῶν σκευῶν (ἡ σημασία ἐκ τοῦ καμένου ὑφάσματος, τὸ ὁποῖον ἔχει χρῶμα μέλαν), 2) Μύκης μαῦρος, 3) Ἀραχνιὰ ἐκ τῆς ὁμοιότητος πρὸς καπνίλαν, 4) Τὸ ἔντομον ἀράχνη»[5].

καρλά, ἡ:

Στὸ Λιτόχωρο *καρλὰ* εἶναι τὸ δεμάτι ξύλα ποὺ φορτώνουν οἱ χωρικοὶ στὴν πλάτη τους· *«ἔφιρνιν κάθι βδουμάδα μᾶ καρλὰ στοὺ παζάρ'»*[6].

Ὁ τύπος *καρλὰ* πρέπει νὰ προῆλθε ἀπὸ τὴ λέξη **κλαριά, ἡ*, περιεκτικὸ τοῦ *κλαρί, τό*, ὅπως καὶ ἡ *κλαδαριὰ* προῆλθε ἀπὸ τὸ *κλαδί, τό*[7], μὲ ἀντιμετάθεση τῶν *λ-ρ*>*ρ-λ*, δηλ. **κλαριὰ*>**καρλιὰ*>*καρλά*[8].

---

1. Βλ. Α. Α. Παπαδοπούλου, Ἱστορικὸν Λεξικὸν τῆς Ποντικῆς διαλέκτου, τ. Α' (Α-Λ), Ἀθῆναι 1960, στὸ λῆμμα *καλόψιν, τό*.

2. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογή. Βλ. καὶ Ν. Ἀνδριώτη, Τὸ ἰδίωμα τοῦ Λιβισιοῦ τῆς Λυκίας, Ἀθήνα 1961, στὸ λ. *καματιρή, ἡ* = ἀράχνη.

3. Βλ. Liddell-Scott-Jones, A Greek-English Lexicon, στὸ λῆμμα *καυματηρός*.

4. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογή. Γιὰ τὴν κατάληξη *-ιὰ* τῶν ἐπιθέτων βλ. καὶ Α. Α. Παπαδοπούλου, Γραμματικὴ τῶν βορείων ἰδιωμάτων τῆς νέας ἑλληνικῆς γλώσσης, Ἀθῆναι 1926, σ. 71.

5. Βλ. Α. Α. Παπαδοπούλου, Ἱστορικὸν Λεξικὸν τῆς Ποντικῆς διαλέκτου, τ. Β' (Μ-Ω), Ἀθῆναι 1961, σ. 12, στὸ λῆμμα *μανέα, ἡ*.

6. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογή.

7. Βλ. Α. Ι. Θαβώρη, Τὸ νεοελληνικὸ κλαρὶ καὶ ἡ ἀποβολὴ τοῦ *δ* ἀνάμεσα σὲ φωνήεντα σὲ νεοελληνικὰ ἰδιώματα, «Δωδώνη» ΣΤ' (Ἰωάννινα 1977) 189.

8. Στὸ ἴδιο ἰδίωμα ἔχουμε ἀρκετὰ παρόμοια περιεκτικά, ὅπως: *καζανά, ἡ· «ἔβγαλα μνὰ καζανὰ ρακή», καραβιά, ἡ· «ἔπλυνα μνὰ καραβιὰ ρουχα», χιριά, ἡ· «μνὰ χιριὰ λάχανα»* κ.λ., ὅλα ἀπὸ προσωπικὴ συλλογή.

κατ᾽λήθρα, ἡ:

Στὸ Μοσχοπόταμο ἡ λέξη σημαίνει τὸ γεννητικό ὄργανο τοῦ θηλυκοῦ γουρουνιοῦ. Πρέπει νὰ προέρχεται ἀπὸ τὸν τύπο **κατουρήθρα, ἡ,* παράγωγο τοῦ *κατουρῶ,* ὅπως καὶ ἡ *οὐρήθρα* προέρχεται ἀπὸ τὸ ρῆμα *οὐρῶ.* Ἔτσι ἔχουμε: **κατουρήθρα*>**κατ᾽ρήθρα,* μὲ ἀποβολὴ τοῦ *ου*>*κατ᾽λήθρα,* μὲ τροπὴ τοῦ *ρ*>*λ* ἀπὸ ἀνομοίωση πρὸς τὸ δεύτερο *ρ.* Ἡ λέξη μπορεῖ ἀκόμη νὰ προέρχεται κι ἀπὸ τὸ διαλεκτικὸ τύπο *κατρουλήθρα* ποὺ συναντοῦμε στὴ Θράκη[1], δηλ. *κατρουλήθρα*>**κατρ᾽λήθρα,* μὲ ἀποβολὴ τοῦ ἄτονου *ου*>*κατ᾽λήθρα,* μὲ ἀνομοιωτικὴ ἀποβολὴ τοῦ *ρ.*

κουκουσλείθρα, ἡ:

Ἡ λέξη συναντιέται στὴ Ρητίνη καὶ σημαίνει τὴ σουσουράδα[2]. Ὁ τύπος αὐτὸς πρέπει ν᾽ ἀναχθεῖ στὸ σύνθετο **κωλοσείθρα, ἡ,* ποὺ κατέληξε στὸν τύπο τῆς Ρητίνης μὲ τὴν ἑξῆς φωνητικὴ διαδικασία: **κωλοσείθρα*>**κουλουσείθρα,* μὲ στένωση τῶν ἄτονων *ω* καὶ *ο*>*ου*>**κουκουλουσείθρα,* μὲ δίπλωση τῆς ἀρχικῆς συλλαβῆς *-κο*>*κου* (πβ. κωβιὸς>κοκωβιός, κωνάρα>κοκωνάρα>κουκουνάρα[3])>*κουκουλ᾽σείθρα,* μὲ ἀποβολὴ τοῦ ἄτονου νόθου *ου*>*κουκουσλείθρα,* μὲ ἀντιμετάθεση τῶν *λ-σ*>*σ-λ.*

Παρόμοια εἶναι καὶ τὰ διαλεκτικὰ σύνθετα *κουλουσούσα, ἡ,* ἀπὸ τὴν Ἤπειρο, καθὼς καὶ *κωλοσοῦσα, ἡ,* ἀπὸ τὴν Ἤπειρο καὶ τὴν Αἰτωλία[4], καὶ *κουλουσουσουρίδα* καὶ *κουλουσουρίδα* ἀπὸ τὴ Βέροια[5].

κουλουθρινίτσα, κουλόρθα, ἡ:

Στὸ Λιτόχωρο ἡ λέξη *κουλουθρινίτσα* σημαίνει: εἶδος δερματικῆς πάθησης, ὁ ἕρπης ζωστήρ[6], καὶ πρέπει νὰ συνδεθεῖ μὲ τὸ κυπριακὸ *κωλόρνιθος, ὁ,* ποὺ σημαίνει: «πρῆσμα ἢ οἴδημα μέρους τοῦ σώματος καὶ κυρίως τῆς κεφαλῆς...ἐκ τοῦ ὁμοιάζειν τοῖς κώλοις τῆς ὄρνιθος»[7].

---

1. Βλ. Κ. Χουρμουζιάδου, Γλωσσάριον Τσακηλίου, «Θρακικὰ» ΙΕ′ (Ἀθῆναι 1941) 215.

2. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογή.

3. Βλ. Ν. Ἀνδριώτη, Ἐτυμολογικὸ Λεξικὸ τῆς κοινῆς Νεοελληνικῆς, στὶς ἀντίστοιχες λέξεις.

4. Βλ. Μπόγκα, Τὰ γλωσσικὰ ἰδιώματα τῆς Ἠπείρου, τ. Α′, σ. 205, ὅπου *κουλουσούσα* καὶ *κουλουσούσου, ἡ,* καὶ τοῦ Ἴδιου, ὅ.π, τ. Β′, σ. 143, ὅπου *κωλουσοῦσα.* Γιὰ τὸν τύπο *κωλοσοῦσα* βλ. καὶ Α. Α. Παπαδοπούλου, Γλωσσικαὶ παρατηρήσεις, «Ἀθηνᾶ» ΛΖ′ (Ἀθῆναι 1926) 187.

5. Βλ. Γ. Σβαρνόπουλου, Γλωσσάριο τῆς Βέροιας (Βαρταλαμίδα), Βέροια 1973, στὰ ἴδια λήμματα.

6. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογή.

7. Βλ. Θ. Δ. Κυπρῆ, Γλωσσάριον Γεωργίου Λουκᾶ, μέρος Α′, Λευκωσία 1979, σ. 264, στὸ λῆμμα *κωλόρνιθος.*

Ἡ φωνητικὴ διαδικασία ποὺ ἀκολούθησε ἡ λέξη εἶναι ἡ ἑξῆς: *κωλόρνιθος*〉**κωλόρνιθα*, μὲ ἀλλαγὴ γένους〉**κουλόρνιθα*, μὲ στένωση τοῦ ἄτονου *ω*〉*ου*, φαινόμενο καθολικὸ στὰ βόρεια ἰδιώματα〉**κουλουρνιθίτσα*, μὲ τὴν προσθήκη τῆς ὑποκοριστικῆς κατάληξης *-ίτσα*〉**κουλουρθινίτσα*, μὲ ἀντιμετάθεση τῶν *ν-θ*〉*θ-ν*〉 *κουλουθρινίτσα*, μὲ μετάθεση τοῦ *ρ (ρθ*〉*θρ)*.

Ἀνάλογη φωνητικὴ διαδικασία ἀκολούθησε καὶ ὁ τύπος *κουλόρθα, ἡ*, ποὺ συναντιέται στὸ χωριὸ Ἔλαφος τῆς Πιερίας[1] καὶ σ' ἄλλα μέρη τῆς Μακεδονίας[2], καθὼς κι ὁ τύπος *κουλόρθους* καὶ *κουλόθρους, ὁ*, ἀπὸ τὸ Βελβεντό[3].

μουτσ'νίζ':

Τὸ ρῆμα στὴ Μηλιά, τριτοπρόσωπο μόνο, λέγεται εἰδικὰ γιὰ τὸν ἀργαλειὸ ποὺ ξεφεύγει ἀπὸ τὸ ζύγι του, στραβώνει καὶ χάνει τὴν ἰσορροπία του· *«οὐ ἀργαλὸς ἀποὺ χτὲς μουτσ'νίζ'»*[4].

Τὸ ρῆμα πρέπει νὰ εἶναι παράγωγο τοῦ μεσαιωνικοῦ οὐσιαστικοῦ *μουτσούνα, ἡ*, πρόσωπο, ποὺ στὴν κοινὴ σήμερα χρησιμοποιεῖται μὲ τὴ σημασία τῆς προσωπίδας[5].

Στὴν κοινὴ τὸ ρῆμα εἶναι γνωστὸ μόνο σὰν σύνθετο μὲ τὴ μορφὴ *στραβομουτσουνιάζω* ποὺ σημαίνει: κάνω γκριμάτσα, μορφάζω, συνοφρυώνομαι. Σύνθετο ἐπίσης τὸ συναντοῦμε στὴν Ἤπειρο μὲ τὴ μορφὴ *ξεμουτσουνιάζω* = παραμορφώνω τὸ πρόσωπο, καὶ *ξεμουτσουνιάζομαι* στὴ μέση φωνὴ ποὺ σημαίνει: ταπεινώνομαι, ντροπιάζομαι[6], καὶ στὴν Αἰτωλία μὲ τὴ μορφὴ *ἀλλαξο-μουτσουνιάζω* μὲ τὴ σημασία: συνοφρυώνομαι ἀπὸ ἀηδία, ἀπὸ ἀποστροφή[7].

Γιὰ τὴν ἀρχικὴ σημασία τοῦ **μουτσουνίζω*, ποὺ πρέπει νὰ σήμαινε μορφάζω, κάνω γκριμάτσα κ.λ., συνηγορεῖ καὶ τὸ διαλεκτικὸ κυπριακὸ

---

1. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογή.

2. Βλ. Γεωργίου, Τὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα Γέρμα Καστοριᾶς, στὸ λῆμμα *κουλόρθα, ἡ*. Περισσότερα γιὰ τὶς διάφορες μορφὲς τῆς ἴδιας λέξης καὶ τοὺς τόπους προέλευσης μπορεῖ κανεὶς νὰ δεῖ στοῦ Ν. Ἀνδριώτη, Ἐτυμολογικὰ καὶ σημασιολογικά, «Λεξικογραφικὸν Δελτίον» 3 (Ἀθῆναι 1941) 64-65.

3. Βλ. Ε. Μπουντώνα, Μελέτη περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος Βελβεντοῦ καὶ τῶν περιχώρων αὐτοῦ, Ἀθῆναι 1892, στὸ λῆμμα *κουλόθρους*.

4. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογή.

5. Βλ. Ἀνδριώτη, Ἐτυμολογικὸ Λεξικό, στὸ λῆμμα *μουτσούνα*.

6. Βλ. Γ. Χατζιδάκι, Περὶ τῆς χρήσεως τῆς προθέσεως ἐκ, ἐξ (ξε-), «Ἀθηνᾶ» ΚΣΤ' (Ἀθῆναι 1914), Λεξικογραφικὸν Ἀρχεῖον, σ. 26. Βλ. ἐπίσης Μπόγκα, Τὰ γλωσσικὰ ἰδιώματα τῆς Ἠπείρου, τ. Α', σ. 274, στὸ ἀντίστοιχο λῆμμα. Ἐδῶ ὁ συγγρ. παραθέτει τὸ ρῆμα μὲ τὴ μορφὴ *ξιμουτσ'νιάζουμι*.

7. Βλ. Α. Παπαδοπούλου, Ἔκθεσις διαγωνισμοῦ Γλωσσικῆς Ἑταιρείας τοῦ 1923 καὶ 1925, «Ἀθηνᾶ» ΛΖ' (Ἀθῆναι 1925) 222.

μουτσώννω=συνοφρυώνομαι, ὅπως ὅταν φοβᾶμαι[1], κι ἀκόμα τὰ ρήματα τῆς κοινῆς *μορφάζω* καὶ *μουτρώνω*. Πρόβλημα βέβαια παρουσιάζει ἡ μετάπτωση τῆς ἀρχικῆς σημασίας τοῦ ρήματος στὴν ἔννοια τοῦ στραβώνω, χάνω τὴν ἰσορροπία μου κ.λ. γιὰ τὸν ἀργαλειό. Ὅμως ἡ νοηματικὴ αὐτὴ διαφορὰ θὰ μποροῦσε ἴσως νὰ γεφυρωθεῖ, ἂν λάβουμε ὑπόψη ὅτι τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ μορφάζω, παραμορφώνομαι κ.λ. εἶναι νὰ χάνουν τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου τὴ σωστή τους θέση καὶ τὴν ἰσορροπία τους.

πριακόβου, πριάκουπους, ὁ:

Στὴ Ρητίνη τὸ ρῆμα *πριακόβου* σημαίνει: γυρίζω τὸ νερὸ ἀπὸ τὸ κεντρικὸ αὐλάκι σὲ μικρότερα καὶ τὸ ἀφήνω πολλὴ ὥρα γιὰ νὰ ποτίσει ὁ τόπος ὁλόγυρα ἀργὰ καὶ βαθιά· *«θὰ πααίνου λίγου νὰ πριακόψου κὶ θὰ γυρίσου»*[2].

Νομίζω ὅτι τὸ ρῆμα μπορεῖ νὰ συνδεθεῖ μὲ τὸ σύνθετο **περι-ρυακοκόβω*, ποὺ γιὰ νὰ φτάσει στὸ διαλεκτικὸ *πριακόβου* ἀκολούθησε τὴν ἑξῆς φωνητικὴ πορεία: **περι-ρυακοκόβω*〉**πιριρυακουκόβου*, μὲ στένωση τοῦ ἄτονου *ε*〉*ι* τῆς πρόθεσης, καθὼς καὶ τῶν ἄτονων *ο* καὶ *ω*〉*ου*〉**πιρ'ρυακουκόβου*, μὲ ἀποβολὴ τοῦ ἄτονου *ι* τῆς πρόθεσης〉**πριρυακουκόβου*, μὲ μετάθεση τοῦ *ι* τῆς πρόθεσης[3] 〉*πριακόβου*, μὲ ἀνομοιωτικὴ ἀποβολὴ (ἁπλολογία) τῶν συλλαβῶν *ρυ* καὶ *κο*〉*κου* ἐξαιτίας παρόμοιων συλλαβῶν στὴ λέξη, καὶ συνίζηση τοῦ συμπλέγματος *ια*〉*ια* (πβ. τὰ *χριά, μιριά, ἀσβισταριὰ* κ.λ. στὸ ἴδιο ἰδίωμα).

Συνώνυμα τοῦ *πριακόβου*, ποὺ μᾶς βοηθοῦν νὰ κατανοήσουμε καλύτερα τὴ σημασία του, εἶναι καὶ τά: **αὐλακοκόβω* ποὺ σημαίνει: «ὀρύσσω αὔλακα εἰς τὸν ἀγρὸν οὕτως ὥστε νὰ δύναται νὰ ποτίζεται ὅλος»[4], κι ἐπίσης τὸ *περιαυλακίζω* ποὺ σημαίνει: «αὐλακίζω κύκλῳ, πέριξ, ἀνοίγω αὔλακα ὁλόγυρα, ἀροτριῶ, ὀργώνω ὁλόγυρα»[5], τὸ *αὐλακιάζω* ποὺ ἡ ἀρχική του σημασία εἶναι: «1) ὀρύσσω αὔλακα διὰ τοῦ ἀρότρου ἢ τῆς σκαπάνης χάριν τῆς ροῆς τῶν ὑδάτων, 2) διοχετεύω δι' αὔλακος»[6], καὶ τὸ *αὐλακώνω* ποὺ σημαίνει: «1) ὀρύσσω αὔλακας ἐπὶ τοῦ ἐδάφους..., 2) ὀρύσσω αὔλακας ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, ἰδίᾳ διὰ τὴν εὔκολον διαρροὴν τῶν ὑδάτων»[7].

Τὸ *πριάκουπους, ὁ*, ἀπὸ τὸ Βελβεντὸ εἶναι μεταρηματικὸ τοῦ *πριακό-*

---

1. Βλ. Κυπρῆ, ὅ.π., στὸ λῆμμα *μουτσώννω*.
2. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογή.
3. Πβ. στὸ ἴδιο ἰδίωμα τὸ *περιχύνω*〉**πιριχύνου*〉**πιρ'χύνου*〉*πριχύνου*.
4. Βλ. «Ἱστορικὸν Λεξικὸν τῆς Νέας ἑλληνικῆς», τ. 3ος, Ἀθῆναι 1941, στὸ ἴδιο λῆμμα.
5. Βλ. Δ. Δημητράκου, Μέγα Λεξικὸν ὅλης τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, τ. 11ος, σ. 5668, στὸ λῆμμα *περιαυλακίζω*.
6. Βλ. «Ἱστορικὸν Λεξικόν», τ. 3ος, στὸ λῆμμα *αὐλακιάζω*.
7. Ὅ.π., στὸ λῆμμα *αὐλακώνω*.

βου καὶ σημαίνει: «φράκτης ρυακίου», ὅπως τὸ ἑρμηνεύει ὁ Μπουντώνας[1]. Ἐδῶ ὁ συγγραφέας φαίνεται ὅτι μὲ τὴ λέξη φράκτης ἐννοεῖ τὸ ἀνάχωμα ποὺ ὑψώνουν οἱ γεωργοὶ στὶς δυὸ πλευρὲς τοῦ αὐλακιοῦ γιὰ νὰ μὴ διασκορπίζεται τὸ νερό.

προυνγίδ', πριγκίδ', βρουνγίδ', τό:

Στὴ Ρητίνη, Ἐλατοχώρι καὶ Λιτόχωρο ἡ λέξη *προυνγίδ', τό,* καὶ συνήθως στὸν πληθυντικὸ *προυνγίδγα, τά,* ἐπειδὴ μοιάζουν νὰ εἶναι δύο, σημαίνει τὴ σιδερένια βέργα ποὺ τοποθετεῖ ἡ ὑφάντρα στὸ πανὶ ποὺ ὑφαίνει γιὰ νὰ τὸ κρατᾶ τεντωμένο ἀπὸ τὴ μιὰ οὔγια ὡς τὴν ἄλλη. Τὸ ἐξάρτημα αὐτὸ προσαρμόζεται στὸ πλάτος τοῦ πανιοῦ[2].

Στὸ Βελβεντὸ ἔχουμε τὸν τύπο *πριγκίδ'*[3] καὶ στὸν Πολύγυρο Χαλκιδικῆς *βρουνγίδ'*[4] μὲ τὴν ἴδια σημασία, ἐνῶ στὰ Μέγαρα τὸν τύπο *μπροτζίδια*[5] ποὺ θὰ πρέπει κι αὐτὸς νὰ συνδεθεῖ μὲ τὰ παραπάνω, ἐπειδὴ συμπίπτει μ' αὐτὰ φωνητικὰ καὶ σημασιολογικά.

Σημασιολογικὰ ἡ λέξη *προυνγίδ'* θὰ πρέπει νὰ συμπίπτει μὲ τὸ ἐξάρτημα ποὺ στὴ Λέσβο[6], Πελοπόννησο, Στ. Ἑλλάδα, Κρήτη κι ἴσως κι ἀλλοῦ ὀνομάζουν *ξίγγλες*[7] κι ὁ Ἡσύχιος *ἰτλαί*[8].

Ἡ λέξη πρέπει νὰ συνδεθεῖ μὲ τὴν ἀρχαία λέξη *ὑπουργός*, ποὺ μὲ διάφορες φωνητικὲς μορφὲς καὶ σημασίες διασώθηκε σ' ἀρκετὰ μέρη τῆς Ἑλλάδας[9].

Ὁ Πέτρος Φουρίκης στὴν ἐργασία του «Μεγαρικὰ μελετήματα» πα-

---

1. Βλ. Μπουντώνα, Περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος Βελβεντοῦ, σ. 100, στὸ λῆμμα *πριάκουπους, ὁ.*

2. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογή.

3. Βλ. Μπουντώνα, Περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος Βελβεντοῦ, στὸ λῆμμα *πριγκίδ.*

4. Βλ. Φ. Τάσιου, Γλωσσάριο τοῦ Πολυγύρου, «Χρονικὰ Χαλκιδικῆς» τεύχη 37-38 (Θεσσαλονίκη 1962-1963) 127.

5. Π. Α. Φουρίκη, Μεγαρικὰ μελετήματα, «Λεξικογραφικὸν Ἀρχεῖον τῆς μέσης καὶ νέας ἑλληνικῆς» Ε' (Ἀθῆναι 1918) 230, σημ. 5, ὅπου ὁ συγγραφέας μαζὶ μὲ τὸν τύπο δίνει καὶ τὴν περιγραφὴ τῆς λέξης, ἐξαγγέλλοντας ὅτι θὰ δώσει πιὸ κάτω τὴν ἐτυμολογία της. Ἐξαιτίας ὅμως ἀρρώστιας δὲν μπόρεσε νὰ πραγματοποιήσει τὴν πρόθεσή του.

6. Βλ. Μ. Κ. Στεφανίδου, Δημώδης ὀνοματολογία, «Ἀθηνᾶ» ΚΣΤ' (Ἀθῆναι 1914), Λεξικογραφικὸν Ἀρχεῖον, σ. 67.

7. Βλ. Γ. Ν. Χατζή-Ζωγίδου, Θεσσαλικὰ ζητήματα, «Ἀθηνᾶ» Γ' (Ἀθῆναι 1898) 554.

8. Βλ. Στεφανίδου, ὅ.π., σ. 67.

9. Βλ. Π. Α. Φουρίκη, Μεγαρικὰ μελετήματα, «Ἀθηνᾶ» Λ' (Ἀθῆναι 1919) 350. Βλ. ἐπίσης καὶ Andriotis, Lexicon der Archaismen, στὸ λῆμμα *ὑπουργός.*

ρακολουθεῖ φωνητικὰ καὶ σημασιολογικὰ τὴν ἐξέλιξη τῆς λέξης *ὑπουργός*[1], δίνοντας τὶς διάφορες φωνητικὲς μορφὲς καὶ τὶς σημασίες τους[2].

Ἀπὸ ἄποψη φωνητικὴ ἡ λέξη *ὑπουργὸς* γιὰ νὰ φτάσει μέχρι τοὺς διαλεκτικοὺς τύπους *prουνgίδ'* (*πριγκίδ'*, *bρουνgίδ'*) ἀκολούθησε μιὰ διαδικασία πιὸ ἁπλὴ στὰ βόρεια ἰδιώματα ἀπ' ὅ,τι στὰ νότια[3], δηλ. *ὑπουργὸς*>*πουργός*, μὲ ἀφαίρεση τοῦ ἀρχικοῦ *υ* τῆς πρόθεσης[4] >**προυγός*, μὲ μετάθεση τοῦ *ρ*>**προυνgός*, μὲ ἀνάπτυξη ἔρρινου καὶ ἠχηροποίηση τοῦ *γ*>*g*[5], *προυνgίδα*, μὲ ἀλλαγὴ γένους[6] καὶ τὴν προσθήκη τῆς κατάληξης *-ίδα* ποὺ δηλώνει συνήθως ὄργανο[7] >*προυνgίδ'*, μὲ τὴν ὑποκοριστικὴ κατάληξη *-ίδι* καὶ ἀποβολὴ τοῦ τελικοῦ ἄτονου *ι*. Ὁ τύπος *προυνgίδ'* μπορεῖ βέβαια νὰ προῆλθε καὶ ἀπευθείας ἀπὸ τὸν τύπο **προυνgός*, χωρὶς δηλ. τὴ μεσολάβηση τοῦ τύπου *προυνgίδα* καὶ χωρὶς ὑποκοριστικὴ σημασία, κατὰ τὸ *βαλανίδι*, *ξίδι*, *φίδι*, *φρύδι*[8] κ.λ. Ὁ τύπος *πριγκίδ'* προῆλθε ἀπὸ προληπτικὴ ἀφομοίωση τοῦ *ου*>*ι*, ἐνῶ στὸν τύπο *bρουνgίδ'* ἔχουμε ἠχηροποίηση τοῦ ἀρχικοῦ *π*>*b* εἴτε ἀπὸ συνεκφορὰ (ἀπὸ ἕναν προγενέστερο τύπο **bρουνgὸς* ἢ **bρουνgίδα*) ἢ ἀνεξάρτητα ἀπὸ συνεκφορά[9]. Γιὰ τὴν παράλληλη σημασία τῆς λέξης σὰν ἐξάρτημα τοῦ ἀλετριοῦ καὶ τοῦ ἀργαλειοῦ πβ. καὶ τά: *σπάθη*[10], *κουρούνα*[11], *αὐτιὰ*[12] κ.λ.

---

1. Βλ. Φουρίκη, ὅ.π., σ. 347-353.
2. Βλ Φουρίκη, ὅ.π., σ. 350-351.
3. Βλ. Φουρίκη, ὅ.π., σ. 351, ὅπου ὁ συγγραφέας δίνει τὶς φωνητικὲς τροπὲς τῆς λέξης *ὑπουργὸς* γιὰ τὰ νότια ἰδιώματα καὶ τὴν κυπριακὴ διάλεκτο ποὺ κατέληξαν στὸν τύπο *προγγὸς* μὲ πιὸ πολύπλοκη καὶ διαφορετικὴ διαδικασία ἀπ' ὅ,τι στὰ βόρεια.
4. Βλ. ἐνδεικτικὰ στοῦ Ἀνδριώτη, Ἐτυμολογικὸ Λεξικὸ τῆς κοινῆς νεοελληνικῆς, στὶς λέξεις *ποδόχι*<*ὑποδόχιον*, *πόδημα*<*ὑπόδημα* κ.λ. Ἐπίσης βλ. στοῦ Ἴδιου, Lexicon der Archaismen, στὴ σειρὰ τῶν λέξεων ποὺ ἀρχίζουν μὲ τὴν πρόθεση *ὑπό*, ὅπως *ὑπογάστριον*>*'π(ου)γάστρι*, *ὑποδοχή*>*'ποδόχα*, *ὑποκοίλιον*>*'ποκοίλι* κ.λ.
5. Βλ. Κουκουλέ, Περὶ ἀναπτύξεως ἐρρίνου ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἑλληνικῇ, σ. 93-99. Στὴ σ. 98 παραθέτει μάλιστα καὶ τὴ λέξη *πουργγὸς* ἀπὸ τὴ Λάρνακα τῆς Κύπρου.
6. Βλ. Φιλήντα, Γραμματικὴ τῆς ρωμαΐκης γλώσσας, σ. 433, ὅπου: *σκύλος*>*σκύλα*, *πέτρος*>*πέτρα*, *δοῦλος*>*δούλα* κ.λ. Καὶ στὰ ἰδιώματα ἐπίσης εἶναι πολὺ συχνὴ ἡ ἀλλαγὴ γένους, ὅπως: *βλέφαρους, ὁ, πλάτ'ς, ὁ, χάπχα, ἡ, πρόσουπους, ὁ,* κ.λ. (ὅλα ἀπὸ προσωπικὴ συλλογὴ στὰ παραπάνω μακεδονικὰ χωριά).
7. Βλ. Φιλήντα, ὅ.π., σ. 466, ὅπου ἔχουμε: *λαβίδα, παγίδα* κ.λ. Ὁ συγγραφέας μάλιστα παραθέτει, μαζί μ' ἄλλα οὐσιαστικά, καὶ τὴ λέξη *προγγίδα* μὲ τὴν ἔννοια τῆς *ξίγγλας*.
8. Βλ. Φιλήντα, ὅ.π., σ. 485, μὲ ἀνάλογα παραδείγματα.
9. Βλ. Κουκουλέ, ὅ.π., σ. 122-137, μὲ πολλὰ ἀνάλογα παραδείγματα.
10. Βλ. Φουρίκη, ὅ.π., σ. 367-368. Ἐπίσης Χατζῆ - Ζωγίδου, ὅ.π., σ. 555.
11. Βλ. Φουρίκη, ὅ.π., σ. 353-356, καὶ Χατζῆ - Ζωγίδου, ὅ.π., σ. 553.
12. Βλ. Φουρίκη, ὅ.π., σ. 361, ὅπου οἱ τύποι *παρούτια* ἀπὸ τὴν Κρήτη καὶ Μῆλο, *παρούθια* ἀπὸ τὴν Κρήτη, *παρότες* ἀπὸ τὴ Θήρα, *αὐτιὰ* ἀπὸ τὴν Ἤπειρο. Στὴ Ρητίνη γιὰ τὸ ἴδιο ἐξάρτημα ἔχουμε τὸν τύπο *ξ'λόχτχα*.

ρουβός, ρουβά:

Στὸ Λιτόχωρο τὸ *ρουβὸς* εἶναι ἐπίθετο καὶ σημαίνει: ὄχι εὐθύς, ὕπουλος, πονηρός. Τὸ *ρουβὰ* εἶναι ἐπίρρημα καὶ σημαίνει: πλάγια, λοξά, πονηρά· *«κοιτάει ρουβά»*[1].

Ἡ λέξη πρέπει νὰ συνδεθεῖ μὲ τὸ ἀρχαῖο ἐπίθετο *ραιβός*: καμπύλος, ἐπικαμπής, κυρτός, κυφός, λοξός, σκολιός[2], κι ἀκολούθησε τὴν ἐξῆς φωνητικὴ διαδικασία γιὰ νὰ φτάσει στὴ μορφὴ τοῦ Λιτοχώρου: *ραιβὸς*>*ριβός*[3], μὲ στένωση τοῦ ἄτονου *αι*, κανονικὴ στὰ βόρεια ἰδιώματα >*ρουβός*, μὲ χείλωση τοῦ *ι*>*ου* ἐξαιτίας τοῦ παρακείμενου χειλικοῦ *β*[4].

Γιὰ τὴ σημασιολογικὴ διαφοροποίηση τοῦ ἐπιθέτου ποὺ ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ σημασία τοῦ κυρτοῦ, στραβοῦ κ.λ. μετέπεσε σὲ σημασία μὲ ἠθικὸ περιεχόμενο πβ. καὶ τά: *στραβὸς*=ἀνάποδος στὸ χαρακτήρα, στριφνός, *πλάγιος*= σκολιός, δόλιος, ἀπατηλός κ.λ., καθὼς καὶ τὰ ἀντίθετα *ἴσιος, εὐθὺς* κ.λ. ποὺ πῆραν κι αὐτὰ σημασίες μὲ ἠθικὸ περιεχόμενο. Τὸ ἐπίρρημα *ρουβά*: πλάγια, λοξά, πονηρά, ἀποτελεῖ τὸν κρίκο ἀνάμεσα στὶς δυὸ ἔννοιες τοῦ ἐπιθέτου.

σαλίμβα, ἡ:

Στὴ Ρητίνη ἡ λέξη σημαίνει τὴν καταρροή, τὸ συνάχι· *«κρύουσα κὶ μ' ἔπχασιν σαλίμβα»*[5].

Ἡ λέξη πρέπει ν' ἀναχθεῖ στὸ λατινικὸ *saliva-ae* ποὺ σημαίνει: σάλιο καὶ μεταφορικὰ ὄρεξη, χυμός, γεύση[6]. Τὴ λέξη *σαλίβα* ὁ Du Cange στὸ λεξικό του τὴν καταχωρεῖ ὡς ἑρμήνευμα στὸ λῆμμα *σάλος, ὁ*, μὲ τὴ σημασία τοῦ σάλιου[7], ἐνῶ στὸ λῆμμα *σαλίβα, ἡ*, δίνει τὴ σημασία τοῦ τσεκουριοῦ σὰν ὅπλου μὲ φράσεις ὅπως: «μαρτζουμάβουλον, ἡ νῦν σαλίβα» κ.λ.[8]. Ἐπί-

---

1. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογή.

2. Βλ. Liddell-Scott-Jones, A Greek-English Lexicon, στὸ λῆμμα *ραιβός*. Ἐπίσης στοῦ Andriotis, Lexicon der Archaismen, στὸ ἴδιο λῆμμα.

3. Βλ. Andriotis, ὅ.π., στὸ λῆμμα *ραιβός*, ὅπου ὑπάρχει καὶ ὁ τύπος *ριβὸς* ἀπὸ τὴ Στερεὰ Ἑλλάδα. Βλ. ἀκόμη Β. Φάβη, Ἔκθεσις τῶν διαγωνισμῶν τῆς Γλωσσικῆς Ἑταιρείας, «Ἀθηνᾶ» ΜΒ' (Ἀθῆναι 1930) 239, ὅπου ὑπάρχει ὁ τύπος *ριβουκουμμένους* ἀπὸ τὴν Παρνασσίδα.

4. Βλ. Χ. Συμεωνίδη, Χείλωση στὴ μεσαιωνικὴ καὶ νέα ἑλληνική, «Βυζαντινὰ» 4 (Θεσσαλονίκη 1972) 234 κ.ἑ.

5. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογή.

6. Βλ. Ε. Τσακαλώτου, Λατινοελληνικὸν Λεξικόν, στὴν ἴδια λέξη.

7. Βλ. Du Cange, Glossarium ad scriptores mediae et infimae graecitatis, Gratz 1958 στὸ λῆμμα *σάλος*.

8. Βλ. Du Cange, ὅ.π., στὸ λῆμμα *σαλίβα*.

σης ταυτίζει σημασιολογικὰ τὴ *σαλίβα* μὲ τὸ *σειρομάστη*· «φέρει... σειρομάστην, ὃν κοινῶς καλοῦσι σαλίβαν»[1].

Παρ' ὅλη τὴ φωνητική τους ταύτιση δὲ φαίνεται πιθανὸ οἱ λέξεις *σαλίβα*=σάλιο καὶ *σαλίβα*=τσεκούρι κ.λ. νὰ ἔχουν τὴν ἴδια ἐτυμολογικὴ προέλευση[2].

Γιὰ τὴ φωνητικὴ ἐξέλιξη τῆς λέξης *σαλίβα*>*σαλίμba*, τὴν ἀνάπτυξη δηλ. τοῦ ἔρρινου *μ* πρὶν ἀπὸ τὸ *β*, μὲ φυσικὴ συνέπεια τὴν ἠχηροποίηση τοῦ *β*>*b*, δὲν ὑπάρχει πρόβλημα, ἐπειδὴ ἔχουμε ἄφθονα παραδείγματα μὲ παρόμοιες τροπὲς ἀπ' ὅλο τὸν ἑλληνικὸ χῶρο[3].

σειραδώνου:

Τὸ ρῆμα στὰ χωριὰ Ρητίνη καὶ Ἐλατοχώρι Πιερίας σημαίνει: στριφώνω ἕνα ροῦχο, ράβω τὸν ποδόγυρο ἑνὸς φορέματος κ.λ.· *«δὲν τοὺ σειράδουσις καλὰ τοὺ φουστάνι σ'»*. Ἡ μετοχὴ *σειραδουμένους*=στριφωμένος, ραμμένος· *«τὰ φουρέματα σειραδουμένα μῆὰ χαρά»*. Τὸ μεταρηματικὸ *σειράδουμα*=στρίφωμα, ράψιμο[4].

Τὸ ρῆμα ἀνάγεται στὸ μεσαιωνικὸ οὐσιαστικὸ *σειράδιον, τό*, ἀπὸ τὸ ἀρχαῖο *σειρά, ἡ*, ποὺ σημαίνει: μικρὸ σχοινί, μικρὴ ταινία, σιρίτι, κορδόνι κ.λ.[5]. Τὸ ρῆμα συναντιέται καὶ στὴν Κρήτη μὲ τὴ μορφὴ *σειραδιάζω* καὶ σημαίνει: βάζω στὴ σειρά[6].

σ'λάρα, ἡ, ξασ'λάρουτους:

Ἡ λέξη *σ'λάρα* στὴ Ρητίνη σημαίνει: τάξη, συγύρισμα· *«δὲν ἔχ'ν dὶπ σ'λάρα μέσ' στοὺ σπίτ'»*, ἐνῶ τὸ ἐπίθετο *ξασ'λάρουτους* σημαίνει τὸν ἀτακτοποίητο, τὸν ἀσουλούπωτο· *«σιρῆανάει ξασ'λάρουτους»*[7].

Ἡ πρώτη λέξη εἶναι μεταρηματικὸ τοῦ ρήματος **συνιλαρῶ*, σύνθετο τοῦ *ἰλαρῶ*, πού, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ Ρητίνη, τὸ συναντοῦμε σ' ἀρκετὲς ἄλλες περιο-

---

1. Βλ. Du Cange, ὅ.π., στὸ λῆμμα *σειρομάστης*.

2. Βλ. Στ. Δραγούμη, Χρονικοῦ τοῦ Μορέως λέξεις, «Ἀθηνᾶ» ΚΔ' (Ἀθῆναι 1912) 367, ὅπου ὁ συγγραφέας μ' ἐπιφυλακτικότητα δίνει στὴ λέξη *σαλίβα*, ποὺ συναντιέται στὸ Χρονικὸ τοῦ Μορέως (στ. 1156, σαλίβες εἶχαν τούρκικες), τὴ σημασία τοῦ *σαλβάρι*=βράκα.

3. Βλ. Κουκουλέ, Περὶ ἀναπτύξεως ἐρρίνου ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἑλληνικῇ, ὅ.π., σ. 87-92, ὅπου τά: *ἀθούμπαλη*<*ἀθόβολη, γρίμπος*<*γρίβος, ζαμπάρνι*<*ζαβάρνι, ζαμπόγερος*<*ζαβόγερος* κ.λ.

4. Ἡ λέξη καὶ οἱ ἰδιωματικὲς φράσεις ἀπὸ προσωπικὴ συλλογή.

5. Βλ. Andriotis, Lexicon der Archaismen, στὸ λῆμμα *σειράδιον*.

6. Βλ. Γ. Παγκάλου, Περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος τῆς Κρήτης, Ἀθῆναι 1960, τ. 3ος, στὸ λῆμμα *σειραδιάζω*.

7. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογή.

χὲς τοῦ ἑλληνισμοῦ[1]. Τὸ *ξασ'λάρουτους* εἶναι τὸ στερητικὸ ἐπίθετο ποὺ ἀντιστοιχεῖ στὴν ἀντίθετη ἔννοια τῆς μετοχῆς *σ'λαρουμένους*.

σουνδαρίξ':

Τὸ ρῆμα στὸ Ἐλατοχώρι Πιερίας τὸ συναντοῦμε σὰν τριτοπρόσωπο καὶ σημαίνει: τυχαίνει, ταιριάζει, συμπίπτει, βολεύει· *«δὲ ὁ σουνδάρ'σι νὰ συναντηθοῦμι σήμιρα»*[2].

Τὸ β' συνθετικὸ τοῦ ρήματος θὰ πρέπει νὰ συνδεθεῖ μὲ τὸ μεσαιωνικὸ οὐσιαστικὸ *ταρός, ὁ*, ποὺ σημαίνει: καιρός, χρόνος, ἄνεμος[3].

Καὶ σήμερα ἡ λέξη *ταρὸς* ἀπαντᾶ σὲ διάφορα μέρη τῆς Ἑλλάδας, κι ἀκόμα καὶ στὴν Καππαδοκία, μὲ τὶς ἴδιες σημασίες ποὺ εἶχε καὶ στὸ μεσαίωνα[4]. Ἐπίσης ἀπὸ τὴν ἴδια αὐτὴ λέξη ἔχουμε σ' ἀρκετὰ μέρη, μέσα κι ἔξω ἀπὸ τὸν ἑλλαδικὸ χῶρο, μιὰ ἀρκετὰ πλούσια παραγωγὴ σὲ λέξεις ἁπλὲς καὶ σύνθετες[5]. Σ' αὐτὲς μποροῦμε ἐπίσης νὰ προσθέσουμε, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ *ὁ σουνδαρίξ'*, πιθανὸν καὶ τὸ *σιουδέρνου* ἀπὸ τὸν Πολύγυρο τῆς Χαλκιδικῆς, ποὺ κι αὐτὸ σημαίνει περίπου τὸ ἴδιο: πετυχαίνω, καὶ σὰν ἀπρόσωπο: τυχαίνει, συμβαίνει· *«νὰ σιουδάρ'ς νὰ τοὺν βρεῖς νὰ κ'μάτι»*, *«δὲ σιουδάρ'σι νὰ τοὺν βρῶ στοὺ μαγαζί»*[6]. Ἡ παρουσία τῶν ρημάτων αὐτῶν στὸ Ἐλατοχώρι καὶ Πολύγυρο πλουτίζει περισσότερο τὴν παραγωγὴ τῆς λέξης καὶ παράλληλα διευρύνει τὰ γεωγραφικά της ὅρια μέχρι καὶ τὴ Μακεδονία[7].

Ἀπὸ τοὺς παράγωγους ρηματικοὺς τύπους, ἁπλοὺς καὶ σύνθετους, ἐ-

---

1. Βλ. Andriotis, Lexicon der Archaismen, στὰ λήμματα *ἱλαρῶ* καὶ **συνιλαρῶ*.

2. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογή.

3. Βλ. Andriotis, Lexicon der Archaismen, στὸ λῆμμα *ταρός*. Γιὰ τὴν ἐτυμολογία τοῦ οὐσιαστικοῦ *ταρός*, ἀπὸ ἑλληνικῆς πλευρᾶς, βλ. τὶς ἑξῆς δύο βασικὲς ἐργασίες: 1) τοῦ Ν. Ἀνδριώτη, Ἐτυμολογικά, «Λεξικογραφικὸν Δελτίον» 2 (Ἀθῆναι 1940) 149-151, ὅπου τὸ συνδέει μὲ τὴ γλώσσα τοῦ Ἡσυχίου *ταρόν*, καὶ 2) τοῦ Β. Φάβη, Κριτικὰ καὶ παλαιογραφικὰ εἰς τὸν Ἡσύχιον, «Λεξικογραφικὸν Δελτίον» 5 (Ἀθῆναι 1950) 106-114, ὅπου ὁ συγγραφέας συμπεριέλαβε καὶ νεότερο ὑλικὸ δίνοντας μιὰ πλούσια παραγωγὴ τῆς λέξης μὲ ἀρκετὰ σύνθετα, ὅπως *γλυκοταριά, μονόταρος, μονοτάρι, ἀπανωταρέα, κακουταριά, μονοταρικά, μονοταρικὸς* κ.λ., καθὼς καὶ τὰ ρήματα *ταρεῖ, ταρεύου, ταρίζω, ταρίζομαι*, καὶ τὰ παράγει ὅλα ἀπὸ τὸ ἐπίθετο *ἀπανωτάρης*(*ἀπανωτός*, ἀπ' ὅπου τὸ ἀφηρημένο οὐσιαστικὸ *ἀπανωταρία*. Ἀπ' αὐτὰ τὰ δυό, λέει, ἀποσπάστηκε ἡ κατάληξη *-τάρις, -ταρία* καὶ *-τάρι* καὶ σχηματίστηκαν ἔπειτα τὰ *ἐξωτάρις, καλοταρία, κακοταρία, ἄταρος, μονοτάρι, ταρεῖ, ταρίζω, ταρεύω* κ.λ. Ἀπὸ τὰ σύνθετα *καλοταρία* καὶ *κακοταρία* προῆλθε τὸ οὐσιαστικὸ *ταρὸς* μὲ τὴ σημασία τοῦ καιρός, κατὰ τὸ σχῆμα *καλοκαιρία-κακοκαιρία-καιρός*.

4. Βλ. Ἀνδριώτη, ὅ.π., σ. 150. Ἐπίσης Φάβη, ὅ.π., σ. 107.

5. Βλ. Φάβη, ὅ.π., σ. 107. Ἐπίσης Andriotis, Lexicon der Archaismen, στὸ λῆμμα *ταρός*.

6. Βλ. Τάσιου, Γλωσσάριο τοῦ Πολυγύρου, ὅ.π, στὸ λῆμμα *σιουδέρνου*.

7. Βλ. Φάβη, ὅ.π., σ. 112, σημ. 3, ὅπου ὁ συγγραφέας ἐκφράζει τὴν ἐλπίδα ὅτι θὰ θησαυρισθεῖ ἡ λέξη κι ἀπὸ ἄλλες περιοχές.

κεῖνος ποὺ ταυτίζεται ἀπόλυτα σημασιολογικὰ μὲ τοὺς δικούς μας μακεδονικοὺς τύπους εἶναι τὸ ἀπρόσωπο *ταρεῖ* ἀπὸ τὶς Κονίστρες τῆς Εὔβοιας ποὺ ἐπίσης σημαίνει: βολεύει, ταιριάζει· *«δὲ μοῦ ταρεῖ νὰ πιράσου»*[1].

Ὁ ἐνεστώτας *σιουδέρνου* τῆς Χαλκιδικῆς ἴσως προῆλθε ἀπὸ κάποια ἀναλογία. Μπορεῖ δηλ. νὰ προῆλθε ἀπὸ ἕνα ἀρχικὸ ρῆμα *σουντάρω*>*σουνδάρου* κατὰ τὰ ρήματα σὲ *-άρω*, ἰταλικῆς προέλευσης (*φρακάρω, τσοντάρω* κ.λ.), κι ἔπειτα νὰ ἀκολούθησε τὶς διπλοτυπίες μερικῶν παρόμοιων ρημάτων σὲ *-άρω*[2], ὅπως: *φρακάρω* καὶ *φρακέρνω, τσοντάρω* καὶ *τσοντέρνω*[3], *φουμάρου* καὶ *φουμέρνου, φουντάρου* καὶ *φουντέρνου, bουσκάρου* καὶ *bουσκέρνου, σαλπάρου* καὶ *σαλπέρνου, κουρνάρου* καὶ *κουρνέρνου* κ.λ.[4].

τζάλαβους:

Στὴ Ρητίνη τὸ ἐπίθετο σημαίνει τὸν ἀδέξιο, τὸν τσαπατσούλη, τὸ χοντροκομμένο, τὸν ἄτακτο[5].

Ἡ λέξη πρέπει νὰ συνδεθεῖ μὲ τὸ διαλεκτικὸ *ἀντάλλαβους* ποὺ σημαίνει: αὐτὸς ποὺ ἔχει ὁποιοδήποτε σωματικὸ ἐλάττωμα, ὁ ἀνισόρροπος, ὁ δύστροπος, ὁ πεισματάρης, ὁ ἀπρόσεκτος, ὁ ἄτακτος[6].

Ἡ φωνητικὴ ἐξέλιξη τῆς λέξης εἶναι: *ἀντάλ(λ)αβους*>**ντάλ(λ)αβους*, μὲ ἀφαίρεση τοῦ ἀρχικοῦ *α*>*τζάλ(λ)αβους*, μὲ τροπὴ τοῦ *ντ*>*τζ*[7].

τσ᾽μέλα, ἡ:

Στὸ Ἐλατοχώρι ἡ λέξη σημαίνει τὸ λίπος, τὸ πάχος, καὶ μεταφορικὰ

---

1. Βλ. Φ ά β η, ὁ.π., σ. 111.

2. Βλ. Φ ι λ ή ν τ α, Γραμματικὴ τῆς ρωμαΐικης γλώσσας, σ. 535, § 1607.

3. Βλ. Γ. Κ ο υ ρ μ ο ύ λ η, Ἀντίστροφον Λεξικὸν τῆς Νέας Ἑλληνικῆς, Ἀθῆναι 1967, στὶς ρηματικὲς καταλήξεις *-έρνω* καὶ *-άρω*.

4. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογὴ στὴ Σκιώνη Χαλκιδικῆς.

5. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογή.

6. Βλ. «Ἱστορικὸν Λεξικὸν τῆς Νέας ἑλληνικῆς», τ. 2ος, στὸ λῆμμα **ἀντάλλαγος*, ὅπου δίνονται οἱ διάφορες φωνητικὲς μορφὲς τοῦ ἐπιθέτου: δηλ. *ἀντάλλαβους-ἀδάλλαβους-ἀλλάνταβος-ἀλλάνταβους-ἀναφάνταλλος-ἀλαφάνταλλος-᾽λάνταβους-᾽λανταβός*. Στοὺς τύπους αὐτοὺς μποροῦμε νὰ προσθέσουμε καὶ τὸ *βάνταλος* ποὺ ὁ Χρ. Τζιτζιλῆς τὸ ἀνάγει ἐπίσης στὸ διαλεκτικὸ *᾽λάνταβους* (Χρ. Τ ζ ι τ ζ ι λ ῆ, Ἀνάλεκτα ἐτυμολογικά, «Ἑλληνικά», 34, Θεσσαλονίκη 1982-1983, 106). Γιὰ τὴν ἐτυμολογία τοῦ *ἀντάλλαβος* βλ. καὶ Β. Φ ά β η, Μετάθεσις καὶ ἀντιμετάθεσις φθόγγων, «Λεξικογραφικὸν Δελτίον» Ι΄ (Ἀθῆναι 1939) 127-128. Βλ. ἐπίσης Ι. Κ α λ λ έ ρ η, Ἀνάλεκτα Λεξικογραφικά, «Λεξικογραφικὸν Δελτίον» 8 (Ἀθῆναι 1958) 49 κ.ἑ.

7. Γιὰ τὸ ὄχι πολὺ συνηθισμένο φαινόμενο τῆς τροπῆς τοῦ *ντ*>*τζ* βλ.Φ. Κ ο υ κ ο υ λέ, Ἐτυμολογικά, «Ἀθηνᾶ» ΛΕ΄ (Ἀθῆναι 1923) 198-202, ὅπου παραθέτει τά: *ἀντανεμίζω*>*ἀντζσνεμίζω, ἀντζάνεμα, κρεμαντζαλὰς* κ.λ. Βλ. ἐπίσης στὸ Ἱστορικὸ Λεξικὸ τὸ *ἄνταφλος*>*ἄντζαφλος*.

τὴ σωματικὴ δύναμη: *δὲν ἔχ' dìπ τσ'μέλα αὐτὸ τοὺ κουρίτσ'*[1].

Ἡ λέξη θὰ πρέπει νὰ ἀναχθεῖ στὸ μεσαιωνικὸ *σιμίλα, ἡ*[2], ἀπὸ τὸ μεσαιωνικὸ λατινικὸ *simila*, ποὺ σημαίνει: σεμίδαλις, μάζα, γρούτα, πανάδα[3].

Ἡ τροπὴ τῆς μεσαιωνικῆς λέξης *σιμίλα* στὴ διαλεκτικὴ μακεδονικὴ *τσ'μέλα* ἔγινε μὲ τὴν ἑξῆς φωνητικὴ διαδικασία: *σιμίλα*〉**σιμιλέλα*, μὲ τὴν προσθήκη τῆς κατάληξης *-έλα*[4]〉**τσιμιλέλα*, μὲ τροπὴ τοῦ ἀρχικοῦ *σ*〉*τσ*[5]〉**τσ'μ'λέλα*, μὲ ἀποβολὴ τῶν ἄτονων *ι*〉*τσ'μέλα*, μὲ ἀνομοιωτικὴ ἀποβολὴ τοῦ πρώτου *λ*[6].

Ἡ σημασιολογικὴ μετάπτωση τῆς λέξης ἀπὸ τὴν ἀρχική της σημασία στὴν ἔννοια τοῦ λίπους δὲν παρουσιάζει δυσκολία, ἐπειδὴ οἱ ἔννοιες εἶναι ἀρκετὰ συγγενικὲς μεταξύ τους. Παρόμοια σημασιολογικὴ διαφοροποίηση ἐξάλλου ἔχουμε καὶ στὸ ποντιακὸ *τζιμίδιν, τό*, προερχόμενο ἀπὸ τὸ μεταγενέστερο λατινικὸ *cimedia*: ἡ μάζα τοῦ ἐγκεφάλου πού, ἐκτὸς ὀπὸ τὴν ἀρχικὴ αὐτὴ ἔννοια, ἔχει ἀκόμα καὶ τὶς ἑξῆς ἄλλες: «ἡ ὑπολειπομένη μᾶζα τῶν καρυδιῶν μετὰ τὴν ἐκπίεσιν τοῦ ἐλαίου, πολτὸς ἀπὸ πίτυρα ὡς τροφὴ ἀγελάδος, χόρτα στραγγισμένα μετὰ τὸ βράσιμον καὶ ἀρτυσμένα μὲ βούτυρον»[7]. Ἀνάλογη σημασιολογικὴ διαφοροποίηση ἔχουμε ἀκόμα καὶ στὸ μεσαιωνικὸ *σημιδία* ποὺ ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ ἔννοια τοῦ ἐγκέφαλου κατέληξε νὰ σημαίνει καὶ τὸ σιμιγδάλι, τὴ γρούτα κ.λ.[8].

φκάρ̄, τό:

Στὴ Μηλιὰ ἡ λέξη σημαίνει τὸ σφαγμένο ζῶο ποὺ τοῦ ἔχουν ἀφαιρεθεῖ τὰ ἐντόσθια καὶ τὸ κεφάλι.

---

1. Ἡ λέξη ἀπὸ προσωπικὴ συλλογή.

2. Βλ. Du Cange, ὅ.π., στὸ λῆμμα *σημηδία*.

3. Βλ. Du Cange, ὅ.π., στὸ λῆμμα *σημηδία*. Βλ. ἐπίσης P. Chantraine, Dictionnaire étymologique de la langue grecque, Paris 1974, στὸ λῆμμα *σεμίδαλις*. Ἐπίσης στοῦ H. Frisk, Griechisches etymologisches Wörterbuch, Heidelberg 1973, στὸ λῆμμα *σεμίδαλις*.

4. Βλ. Φιλήντα, Γραμματικὴ τῆς ρωμαίικης γλώσσας, σ. 467, § 1398, ὅπου παραθέτει τὰ γνωστὰ *κασέλα* (κάσα), *γουνέλα* (γούνα), *πορτέλα* (πόρτα) κ.λ.

5. Βλ. Ἀνδριώτη, Ἐτυμολογικὸ λεξικὸ τῆς κοινῆς Νεοελληνικῆς, σ. 380, ὅπου μὲ τροπὴ *σ* ἢ *σσ*〉*τσ* ἔχουμε τὰ γνωστὰ *κόσσυφος*〉*κότσυφας, συρίζω*〉*τσυρίζω* κ.λ. Βλ. ἀκόμα Β. Φάβη, Ἔκθεσις τοῦ διαγωνισμοῦ τῆς Γλωσσικῆς Ἑταιρείας, «Ἀθηνᾶ» ΜΕ' (Ἀθῆναι 1934) 361-362 καὶ 366.

6. Βλ. Φιλήντα, ὅ.π., σ. 88, ὅπου τὰ *(ὑ)δρολαιλάπι*〉*δρολάπι, καμηλολάτης*〉*καμηλάτης* κ.λ.

7. Βλ. Παπαδοπούλου, Ἱστορικὸν Λεξικὸν τῆς Ποντικῆς διαλέκτου, στὸ λῆμμα *τζιμίδιν*.

8. Βλ. Du Cange, ὅ.π., στὸ λῆμμα *σημηδία*.

Ἡ λέξη πρέπει ν' ἀναχθεῖ στὴ λέξη *κουφάρι*<**κουφάριον*<μσν. *κοῦφον* καὶ *κοῦφος* (=σῶμα)[1].

Ἡ φωνητικὴ ἐξέλιξη τῆς λέξης δὲν παρουσιάζει δυσκολία. Ἔχουμε δηλ. **κουφάριον*>*κουφάρι(ν)*>**κ'φάρ'*, μὲ ἀποβολὴ τοῦ ἄτονου *ου* καὶ τοῦ τελικοῦ ἄτονου *ι*>*φκάρ'*, μὲ ἀντιμετάθεση τοῦ *κ-φ*>*φ-κ*.

φλαψά, χλαψά, ἡ:

Στὴ Ρητίνη καὶ Μηλιὰ ἡ λέξη σημαίνει τὴ νωπὴ ρόκα καλαμποκιοῦ ποὺ δὲν ἔχει ἀκόμη ὡριμάσει, δὲν ἔχει δέσει, κι εἶναι κατάλληλη γιὰ ψήσιμο[2].

Ἡ λέξη μπορεῖ ν' ἀναχθεῖ στὸ ἀρχαῖο ρῆμα *θάλπω* ποὺ σημαίνει: ζεσταίνω, καίω κ.λ.[3], καὶ πρέπει νὰ προῆλθε ἀπὸ τὸν ἀόριστο *ἔθαλψα*>**θαλψιά*, κατὰ τὸ σχῆμα *ἔχαψα-χαψιά, ἔκοψα-κοψιά, ἔκλεψα-κλεψιά, ἔκατσα-κατσιά* κ.λ.>**θλαψιά*, μὲ μετάθεση τοῦ *λ*>**φλαψιὰ*>*φλαψά*, μὲ τροπὴ τοῦ *θλ*>*φλ* (πβ. *θλαστὸς*>*φλασκάδις, θλίβω*>*φλίω* κ.λ.)[4].

Παράγωγα τοῦ ρήματος *θάλπω* εἶναι ἐπίσης τὰ διαλεκτικὰ ἀπὸ τὴν Ἤπειρο: *θλαφτὴ*=ζεστή, θερμή· «κουλούρα θλαφτή», *φλαφτὴ* (Κουκλιοὶ Πωγ.)[5] καὶ *θλαφτό·* «θλαφτὸ ψωμί, θλαφτὴ κουλούρα=τεμάχιον ζύμης ἄρτου, ὅπερ μεταποιοῦντες εἰς κολλύραν ψήνουσιν ἐντὸς φούρνου, ἐκ τοῦ θάλπω, θαλπτός, διότι μόλις ἡ κουλούρα θάλπεται καὶ ἀποσύρεται μαλακωτάτη οὖσα»[6], καὶ πολὺ πιθανὸν καὶ τὰ διαλεκτικὰ ἐπίσης, *θράψις, ἡ*=«πρωία ἄνευ δρόσου, ἥτις δὲν εἶναι καλὴ εἰς συλλογὴν βαμβακίου»[7] καὶ *θραψα(δ)ούρι*=«καυστικὴ ἡμέρα»[8]. Ἐπίσης καὶ τά: *θάρφος, τὸ*=«θερμότης καὶ ἡ μεσημβρία» ἀπὸ τὴν Ἰκαρία[9], *θάλπη, ἡ*=«πνιγηρὸς καύσων τοῦ θέρους, κυρίως ὅταν πνέει ὁ λὶψ ἢ ὁ δυτικονότιος ἄνεμος»[10], *θραψανῶ* καὶ *Θραψανιώτης* κ.λ.[11].

Γιὰ νὰ κατανοήσουμε καλύτερα τὴ σημασιολογικὴ ἐξέλιξη τῆς λέξης

---

1. Βλ. Ἀνδριώτη, Ἐτυμολογικὸ Λεξικό, στὸ λῆμμα *κουφάρι* (βλ. ἐπίσης Α. Κοραῆ, Ἄτακτα, 2, σ. 354).
2. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογή.
3. Βλ. Liddell-Scott-Jones, A Greek-English Lexicon, στὸ λῆμμα *θάλπω*.
4. Βλ. Andriotis, Lexicon der Archaismen, στὸ λῆμμα *θλαστὸς* καὶ *θλίβω*.
5. Βλ. Μπόγκα, Τὰ γλωσσικὰ ἰδιώματα τῆς Ἠπείρου, Α', στὸ λῆμμα *θλαφτή*.
6. Βλ. Μπόγκα, ὅ.π., στὸ λῆμμα *θλαφτό*.
7. Βλ. Ν. Α. Δεκαβάλλα, Θάλπω καὶ παράγωγα ἐν τῇ νέᾳ ἑλληνικῇ, «Ἀθηνᾶ» ΚΣΤ' (Ἀθῆναι 1914), Λεξικογραφικὸν Ἀρχεῖον, σ. 89-90.
8. Βλ. Δεκαβάλλα, ὅ.π. σ. 87 καὶ 90, καὶ Στ. Ξανθουδίδου, Γλωσσικαὶ ἐκλογαί, «Λεξικογραφικὸν Ἀρχεῖον» Ε' (Ἀθῆναι 1918) 100.
9. Βλ. Ξανθουδίδου, ὅ.π., σ. 100.
10. Βλ. Ξανθουδίδου, ὅ.π., σ. 100.
11. Βλ. Ξανθουδίδου, ὅ.π., σ. 101.

μᾶς βοηθοῦν ἐπίσης καὶ τὰ συνώνυμα διαλεκτικὰ *καυτός*, *ό*=«ἄρτος φρυκτὸς ἐπανθρακίτης» ἀπὸ τὴν Αἴνο[1] καὶ *ζεστασιά*, *ή*=«ἄρτος προχείρως κατασκευαζόμενος· ἀλέθουσι διὰ χειρομύλου τὸν σῖτον, ζυμώνουσι καὶ ὀπτῶσιν ἢ μᾶλλον θερμαίνουσι τὴν ζύμην ἐν τῷ πυρὶ» ἀπὸ τὴν Ἰκαρία[2]. Ὅπως δηλ. ἡ λέξη *ζεστασιὰ* πῆρε τὴν εἰδικὴ σημασία τοῦ ψωμιοῦ ποὺ ψήνεται γρήγορα στὰ κάρβουνα, τὸ ἴδιο καὶ ἡ *φλαφὰ* πῆρε τὴ σημασία τῆς τρυφερῆς ρόκας τοῦ καλαμποκιοῦ ποὺ ψήνεται γρήγορα καὶ εὔκολα.

Στὸ Βελβεντὸ ἡ λέξη μὲ τὸν τύπο *χλαφὰ* σημαίνει τὸ ψωμὶ ποὺ ἐσωτερικὰ εἶναι ὠμὸ καὶ μαλακό· *«τοὺ ψουμὶ εἶνι ἀὶπ χλαφά»*[3]. Ἐδῶ νομίζω ὅτι ἔχουμε σημασιολογικὴ μεταφορὰ τῆς ἄλλης ἰδιότητας τοῦ νωποῦ καλαμποκιοῦ, δηλ. τῆς μαλακῆς καὶ νωπῆς του σύστασης.

χαμουλούρδου, τό:

Στὸν Κολινδρὸ ἡ λέξη σημαίνει τὸ χαμομήλι[4]. Ὁ πλήρης τύπος ἀπ' τὸν ὁποῖο προέρχεται ἡ λέξη εἶναι τὸ *χαμολούλουδο*>*χαμουλούλ'δου*, μὲ στένωση τοῦ ἄτονου *ο*>*ου* καὶ ἀποβολὴ τοῦ ἄτονου *ου*>*χαμουλούρδου*, μὲ τροπὴ τοῦ δεύτερου *λ*>*ρ* ἀπὸ ἀνομοίωση πρὸς τὸ *λ*.

Στὴν ἀναγωγὴ τῆς λέξης στὸ *χαμολούλουδο* μᾶς βοηθάει καὶ τῆς Βέροιας ὁ πλήρης τύπος *χαμουλούλουδα, τὰ*=τὸ χαμομήλι[5].

Ἑταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν ΕΥΑΝΘΙΑ ΔΟΥΓΑ-ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ

1. Βλ. Δεκαβάλλα, ὅ.π., σ. 90.
2. Βλ. Δεκαβάλλα, ὅ.π., σ. 99.
3. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογή.
4. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογή.
5. Βλ. Σβαρνόπουλου, Γλωσσάριο τῆς Βέροιας (Βαρταλαμίδα), στὸ λῆμμα *χαμουλούλουδα, τά*.

SUMMARY

Evanthia Douga-Papadopoulou, Etymology of some dialect-words from the region of Pieria.

The author deals with the etymology of some dialect-words, which she has collected in August 1981 from some villages of the region of Pieria, during an expedition in those villages for collecting dialect material. The words, which the author deals with, are the following: βαλάρ'<βάλαρις, bouboutίζου< ὑποποτίζω, δγάρ'γους<διάγυρος, καλόψουμου<*καλοψόψωμο, καματιριὰ <καυματηρός, καρλὰ<κλαριά, κατ'λήθρα<*κατουρήθρα or κατρουλήθρα, κουκουσλείθρα < κωλοσείθρα, κουλουθρινίτσα<κωλόρνιθος, π'ριακόβου <* περιρυακοκόβω, προυνγίδ'<ὑπουργός, ρουβὸς-ρουβὰ<ραιβός, σαλίμβα<λατ. saliva, σειραδώνου<σειράδιον, σ'λάρα<*συνιλαρῶ, σουνδαρίζ'<ταρός, τζάλαβους<ἀντάλλαβους, τσ'μέλα<σιμίλα, φκάρ'<*κουφάριον, φλαψὰ<*θαλψιὰ θάλπω and γαμουλούρδου<χαμολούλουδο.